

А. Ф. Аблов

канд. філос. наук, доцент кафедри соціальних теорій

Інноваційного інституту післядипломної освіти

ОНУ імені І. І. Мечникова

к. 15, 24/26, Французский бульвар, 65058, г. Одесса, Україна

**ДЕЯКІ ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

В статті розглядається роль політико-ідеологічних факторів і, зокрема, засадничих цінностей політичної ідеології лібералізму на трансформаційні процеси в сучасному українському суспільстві. Автор виходить з тези про основну роль прав і свобод людини в усій сукупності трансформаційних перетворень українського суспільства і необхідність політико-правової реформи, яка б забезпечила підвищення ефективності системи державної влади через якісні зміни в системі суб'єктів української політики, політичних партій та структур громадянського суспільства.

Ключові слова: трансформація українського суспільства, політичні ідеології, лібералізм, цінності, права і свободи людини, політичні партії, громадянське суспільство.

Трансформаційні процеси в Україні були започатковані процесом формування незалежної української держави, на яку лягло завдання сформувати цілісну і самодостатню соціальну систему, сукупність раціонально впорядкованих соціальних інститутів, що забезпечують реалізацію фундаментальних суспільних потреб та розвиток країни. Держава — це лише один із соціальних інститутів, один із елементів соціальної системи. Суспільний розвиток може здійснюватись лише за умови виконання свого функціонального призначення усіма складовими соціальної системи, соціальними інститутами, кожен із яких забезпечує реалізацію відповідних суспільних потреб. Держава, виробництво, освіта, сім'я, релігія як складові соціальної системи знаходяться в органічній єдності і функціональній взаємозалежності. Невиконання свого функціонального призначення чи неналежне виконання, а тим більше прояв дисфункцій цих інститутів, призводить до порушення нормальної життєдіяльності всього суспільства, викликає кризові явища і соціальні конфлікти. Це є ознака хворого суспільства. Т. Парсонс називав такі явища порушенням рівноваги соціальної системи. Для України проблема полягає не у відновленні порушеної рівноваги соціальної системи, а у раціональному становленні нової соціальної системи, центральним елементом якої виступає державотворчий процес, розбудова держави, котра одночасно здійснює не тільки своє класичне функціональне призначення, але і формування усєї системи соціальних інститутів українського суспільства. Встановлення необхідної рівноваги, функціональності соціальної системи для країни, що знаходиться в стані

системних якісних трансформацій, потребує особливої ролі держави, від діяльності якої залежить характер і зміст всієї сукупності трансформаційних процесів і їх взаємозв'язків. Державна політика в цих умовах виступає головним фактором суспільних трансформацій, зміст яких проявляється в соціальних реформах, засобах і шляхах втілення їх у життя.

Серед основних факторів, від яких залежить продуктивність трансформаційних процесів в Україні, виступають позитивні зрушення в сферах культури і влади. Саме ці два фундаментальні фактори пронизують усю суспільну систему на усіх її рівнях, визначають раціональність взаємодії системи соціальних інститутів та належну поведінку індивідів на статусно-рольовому рівні організації суспільства. Діяльність влади відображається в конституційно-правовому регулюванні суспільних відносин і, передусім, у формі правління та механізмі вироблення і реалізації державної політики, а вплив культури — у системі базових цінностей, які в політиці концентровано проявляються через політичні партії та ідеології. Діяльність державної влади і політичних партій з їхніми ідеологіями знаходяться у функціональній взаємозалежності. У демократичних системах саме політичні партії як представники виборців приводять в дію систему державного правління, у рамках якої виробляється державна політика і з допомогою якої вона втілюється в життя. Політичні партії, які визначають дію державно-політичної влади, — це ключові ланки в процесі визначення і здійснення соціальних і політичних трансформацій суспільства. Аналіз сучасних політичних партій України — це ключ до пізнання соціально-економічних, соціокультурних, політико-ідеологічних орієнтацій та інтересів відповідних елементів соціальної структури суспільства й сегментів політичного поля України і відповідних факторів як впливу на трансформаційні процеси, так і їх імовірних результатів.

Конституція України визначила: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1, ст. 3]. Таким чином, Основний Закон України по суті визначив основну спрямованість та характер трансформаційних процесів в нашій країні. Саме відповідно цих конституційних приписів ліберальної спрямованості має здійснюватись реалізація усіх соціальних і політичних проектів реформування українського суспільства чи його окремих сфер. Конституція України закріпила сучасні європейські стандарти конституціоналізму, які є результатом історично тривалого процесу формування і розвитку передусім європейської ліберальної культури, але ліберальна складова в українській культурі не є якраз визначальною в соціальній практиці нашого суспільства. Необхідною ліберальною складовою трансформаційного проекту розвитку суспільства є забезпечення високої ефективності функціонування суспільної системи в умовах загальнонаціонального соціального і політичного консенсусу з фундаментальних питань суспільного і державно-політичного устрою, забезпечення прав і

свобод людини і громадянина, провідної ролі громадянського суспільства, верховенства права тощо. Прагнення до європейських стандартів життя, права та політики визначило волю установчої влади в процесі прийняття Конституції України, в закріпленні ліберальних цінностей, але виявилось недостатнім для втілення в життя норм Основного Закону у поточній діяльності суб'єктів влади і політики, при формуванні та вдосконаленні механізмів взаємодії гілок державної влади, виробленні і здійсненні адекватної суспільним потребам політики.

В умовах сучасного українського суспільства, коли в ньому ще не склалася система базових цінностей, що виражають сутність європейського конституціоналізму, не сформувалися інститути громадянського суспільства і, насамперед, партійна система як його політичний виразник, особливу роль у визначенні спрямованості і форм суспільного розвитку повинна була виконати владна еліта, яка мала піднятися до усвідомлення об'єктивних потреб розвитку країни і реалізувати адекватну до цих потреб державну політику, виступити в ролі зразка, еталону соціальної поведінки, що мало стати важливим позитивним чинником для збереження довіри до влади, соціальної інтеграції. Однак українська політика за реальної політичної культури її суб'єктів призвела до генерації політичного популізму, деструктивізму у відносинах між владою і опозицією, домінування інтересів політико-економічних груп в системі владних відносин, що негативно впливає на суспільство, яке навіть за цих умов виглядає більш консолідованим, ніж політична еліта. Цінність і продуктивність демократичної системи організації влади обумовлена рівнем політико-правової культури та політико-ідеологічних засад її носіїв. Низький рівень культури, далеко не ліберальні, егоїстичні установки суб'єктів політики дискредитують у масовій свідомості цінність свободи і демократії, верховенство права і прав людини, і в цілому цивілізаційні цінності, що значно ускладнює трансформацію суспільних відносин і потребує відповідних заходів як з боку держави, так і громадянського суспільства.

Функціональна адекватність влади визначається значною мірою відповідністю її ідеології і політики об'єктивним потребам розвитку суспільних відносин. Ідеологія виступає методологією політики, її теоретичним і ціннісним орієнтиром. Формування і розвиток ідеологій є важливою умовою суспільного прогресу. Саме в них виражаються цінності, на основі яких здійснюється пошук і розробка найдоцільніших, оптимальних і цивілізованих шляхів і способів трансформації суспільства, виражаються і реалізуються інтереси суб'єктів політики. Відповідні соціальні і політичні умови, якісно визначені суб'єкти і стимулюючий демократичний громадський порядок створюють необхідні умови формування і розвитку ідеологій, які відбивають динаміку потреб як суспільства в цілому, так і соціальних груп, що його утворюють. Особливістю розвитку посткомуністичних країн є усвідомлення і творче застосування цінностей і політико-ідеологічних, культурних надбань європейської цивілізації до національної практики. В цьому процесі важливо дотримуватися об'єктивного аналізу і неупередженої оцінки як історичного минулого нашої країни,

так і досвіду європейських країн щодо застосування в умовах українського суспільства.

У частині українського політикуму стверджується теза про невідповідність ліберальної ідеології потребам нашого суспільства. Проте ліві політичні сили, і навіть ті, які підтримують європейський вектор розвитку українського суспільства часто не усвідомлюють того, що європейський соціалістичний рух з другої половини ХІХ сторіччя та протягом першої половини ХХ ст. розвивався під впливом ліберальних цінностей, сприймав їх ключові цінності та адаптував до системи соціалістичної ідеології. Сучасна соціалістична ідеологія не є антагоністом щодо головних, класичних ліберальних цінностей, а по суті є їх носієм, закріпивши в системі своїх пріоритетів ідеї свободи, прав людини, правової держави і громадянського суспільства, конституціоналізму тощо. Саме така метаморфоза відбулась із консервативним політичним рухом, який до початку ХХ ст. виступав головним опонентом ліберального руху. В європейській цивілізації лібералізм, незважаючи на військові катаклізми ХХ сторіччя, світові війни, став провідною ідеологією, реалізував гуманістичні цінності, які перетворилися на базові, інтегральні цінності цієї цивілізації, що об'єднали не тільки європейські нації в рамках національних державних утворень, але і на міждержавному рівні у формі Європейського Союзу. Людвіг Ф. Мізес писав: «Широко розповсюджена думка, що лібералізм відрізняється від інших політичних рухів тим, що ставить інтереси частини суспільства — класів власників, капіталістів, підприємців — вище інтересів інших класів. Це твердження є цілком помилковим. Лібералізм завжди мав за мету всіх, а не якоїсь окремої групи... Історично лібералізм був першим політичним рухом, який прагнув підвищення добробуту всіх, а не окремих людей. Лібералізм відрізняється від соціалізму, який теж закликає до боротьби задля добра всіх, не метою, якої він прагне, а засобами, які він обирає, щоб досягти цієї мети» [2, с. 5].

Європейські ліберальні політичні партії, реалізувавши свої програмні завдання, виявилися неспроможними сформулювати нові стратегічні орієнтири для виборців, які були б здатні консолідувати їхню соціальну базу. Лібералізм в основному виконав своє призначення, його ключові цінності стали надбанням усього західного європейського суспільства, щодо них склався соціальний консенсус. Саме це спричинило суттєве послаблення ліберальних партій, однак ці ліберальні цінності отримали дві нові форми свого існування у вигляді сучасного соціалістичного і консервативного руху та відповідних ідеологічних систем. Ліберальні цінності, адаптовані до соціалістичної і консервативної ідеології в сучасних європейських країнах, — це основа системи базових цінностей, що інтегрує їх у єдиний політико-правовий і культурний простір, у якому панують свобода, права людини, демократія, соціальна справедливість, правова держава та інші загально-цивілізаційні цінності, більшість з яких генетично вийшли з ліберального руху. Звичайно, сучасна європейська цивілізація є продуктом взаємодії ідеологій і рухів як ліберального, так і соціалістичного і консервативного. Саме соціалістичний і консервативний рух забезпечили повне і остаточне утвердження основних ліберальних цінностей, які визнають-

ся як базові для європейських країн. Цей процес відбувався практично протягом усього ХХ ст., а дві світові війни стали тими аргументами, які остаточно переконали європейську спільноту у потребі належного захисту цих гуманістичних цінностей колективними зусиллями та шляхом європейської інтеграції.

Базові цінності — це інтегративні цінності, які виражаються в культурі, традиціях, закріплюються в конституційних актах, лежать в основі конституційного ладу, щодо них існує, як правило, суспільний консенсус. Відсутність останнього є проявом розбіжностей ціннісних орієнтацій в суспільстві з базових питань конституційного ладу, що ставить під загрозу його стабільність і генерує перегляд правил гри, конституційно-правового порядку, конституційні реформи. Спроби врегулювати ці та інші політичні проблеми шляхом здійснення конституційної реформи чи прийняття нової редакції Конституції України можуть мати суттєві негативні наслідки. По суті, за умов започаткування конституційного процесу, поточний політичний процес поглинається конституційним, що винесе на політичний рівень значну кількість питань базисного значення, більшість з яких суспільство сприйняло. Стабільність Конституції України є умовою сучасної стабільності і функціональності конституційного ладу України та системи державного правління. Потенційний ресурс зростання ефективності системи правління і суспільного розвитку лежить не в конституційних нормах, а в їх правовій конкретизації та державно-політичних механізмах реалізації.

Базові цінності, як правило, формально закріплюються в конституційно-правових актах, однак реально вони формуються в масовій свідомості в результаті довготривалої, продуктивної і цивілізованої соціальної практики. В цьому процесі особлива роль належить владі та інтелігенції, єдність діяльності та ліберальна політична культура яких має суттєве значення для трансформаційних процесів. Базові цінності — це засади суспільного і державного устрою країни, політична конкуренція щодо яких переводить політичний процес із внутрішньо-системного рівня на системний, об'єктом якого виступає вже сама система, її якісна визначеність, основи конституційного ладу, що в політиці часто проявляється як питання історичного вибору. Політичні конфлікти щодо базових цінностей вкрай деструктивно впливають на формування і функціонування партійно-політичної системи, діяльність всієї системи влади, державну політику і суспільство в цілому. Система базових цінностей може бути різноманітною, нести в собі історичну і національно-культурну специфіку. Різняться між собою базові цінності традиційних і індустріальних суспільств. Європейські індустріальні суспільства виникли на основі ліберальних цінностей, демократії, верховенства права і синтезувалися з соціалістичними і консервативними цінностями. Це був європейський шлях соціально-культурного і політико-ідеологічного розвитку як в рамках національних держав, так і загальноєвропейському вимірі.

Посткомуністична Україна не пройшла відповідної фази політико-ідеологічного і культурного розвитку, і саме в цьому полягає одна із ключових наших проблем. Дефіцит ліберальних цінностей проявляється в

культури суспільства і передусім в політичній еліті. «Політично, наявний лише ембріональний стан лібералізму. Ця течія ще не очистилася від усіляких елементів побутової демократії, соціалізму (і популізму). Лібералізм в Україні не виділився в самостійний політико-ідеологічний рух і течію», — зазначає М. В. Примуш [3, с. 96]. Повага до прав і свобод людини ще не стала стандартом поведінки ні в політичній еліті, ні в суспільстві в цілому. Толерантність, виваженість, стриманість політика чи державного діяча, схильність його до компромісів, узгодженості позицій часто трактується як слабкість і нездатність до рішучих, сильних кроків, неспроможність до державно-політичної діяльності. Авторитаризм притаманний значному числу лідерів політичних партій в Україні, і це є проявом відповідної політичної культури і антиліберальних установок. Демократичні принципи організації і функціонування українських політичних партій носять переважно декларативний характер. Політичні партії знаходяться під значним впливом політико-економічних груп і поступово втрачають довіру з боку суспільства. Тим не менш, саме політичні партії визначають сьогодні діяльність законодавчої і виконавчої влади, формують структури цих гілок влади і привносять в функціонування держави відповідні цінності та зразки поведінки. Доля очікуваних суспільством суспільних трансформацій залежить від політичних партій, представлених у парламенті і виконавчій владі. Існує безпосередній зв'язок між рівнем розвитку українських політичних партій з їхніми інтересами, цінностями, культурою і діяльністю держави в цілому, і цей зв'язок суспільство має усвідомити в повній мірі, ретельно проаналізувати, зробити певні висновки. Ми вбачаємо саме в партійно-політичній сфері головний потенціальний ресурс підвищення ефективності існуючої системи державного правління в Україні, а не в конституційних формах її організації.

На наш погляд, значним фактором негативного впливу на організацію державного і суспільного життя в нашій країні, є саме стан політичних партій, їхній кадровий, професійний, інтелектуальний і моральний ресурс. В Україні політичні партії визначають діяльність держави як соціального інституту, котрий у трансформаційному процесі займає провідну роль. Однак стан політичних партій, їх внутрішнє життя, цінності і культура, професіоналізм, стандарти внутрішньопартійної демократії, вироблення політичної стратегії і тактики щодо розвитку країни, вирішення нагальних суспільних проблем не відповідають потребам розвитку країни. Українські політичні партії експортують в державно-політичне життя свої групові інтереси і партійні стандарти, пріоритети та зразки поведінки, які відбивають їх посткомуністичну культуру, а часто примітивний груповий егоїзм.

Історія і продуктивність діяльності українського парламенту і всієї системи влади віддзеркалює функціональність політичних партій. Вірогідно, настав час ретельно і публічно проаналізувати стан сучасних політичних партій, їх внутрішньопартійне життя і зовнішні функціональні зв'язки в системі партій і влади та широко висвітлити цю проблематику в ЗМІ, внести відповідні зміни у законодавчі акти, що регулюють порядок організації і функціонування політичних партій. Демократичний порядок організації і

функціонування політичних партій — це проблема не внутрішньопартійна, а загальнонаціональна, і її належить перевести у правову площину. Розраховувати, що відбудеться еволюційний процес самовдосконалення діяльності політичних партій, — це непродуктивний шлях трансформації нашого суспільства. Правовий характер, професіоналізм, моральність держави і суспільства задаються передусім якісними чинниками суб'єктів державно-політичної влади. Соціально-політична трансформація українського суспільства у вирішальній мірі залежить від якісних змін суб'єктів української політики. Потрібна політико-правова реформа, важливою складовою якої була б комплексна реорганізація системи відносин між владою і структурами громадянського суспільства та їх посередниками — політичними партіями. Така реформа має виходити з факту провідної ролі громадянського суспільства і стимулювання його розвитку, у тому числі і як важливого фактора громадського контролю і оцінки діяльності політичних партій. Контроль за законністю діяльності політичних партій має виконувати держава, а нагляд за доцільністю, професіоналізмом, моральністю діяльності цих суб'єктів — відповідні структури громадянського суспільства. Суспільство повинно бути всебічно поінформоване про всі аспекти діяльності політичних партій. Демократія неможлива без політичних партій, а ефективність діяльності держави визначається діяльністю саме цих суб'єктів, партійною системою, яка має бути не тільки організаційно-партійною формою представництва громадянського суспільства, виборців в системі державної влади, але за своїми культурними, інтелектуальними і професійними рисами відповідати потребам суспільного розвитку.

Демократичний розвиток країни за останні два десятиріччя приніс певний власний досвід у застосуванні різноманітних організаційно-правових форм державного правління, виборчих систем і технологій, форматів суб'єктів партійного життя на парламентському та позапарламентському рівнях, ідеологічних систем і рухів, політичних лідерів, форм політичної активності від найбільш поміркованих до революційних, що містить в собі певний позитивний досвід, котрий може бути використаний у політичній практиці. Але подальший розвиток нашого суспільства буде дуже залежати від його здатності давати адекватні відповіді на проблеми, які виникають у процесі соціальних і політичних трансформацій. З цією метою, на наш погляд, необхідно сформувавати в системі громадянського суспільства механізм публічного обговорення, оцінки і підтримки усього позитивного та продуктивного в суспільних і політичних трансформаціях, і одночасно, ефективного блокування, нейтралізації негативних чинників. У цьому механізмі мають бути органічно поєднані формальні і неформальні структури громадянського суспільства і держави. Цей механізм має встановити новий канал зв'язку, передусім — між системою державно-політичної влади і громадянським суспільством, але і не може розглядатися як альтернатива системі політичних партій. Він має виконати компенсаційну функцію в умовах перехідного стану нашого суспільства і мусить стати певною відповіддю на недосконалість сучасних політичних партій в Україні. Позапартійним громадянам слід надати можливість висловити свої думки і пропо-

зиці з актуальних питань політичного і соціального життя в непартійних політичних клубах, отримати інформацію про діяльність політичних партій, ознайомитися з проектами соціальних і політичних реформ у країні, брати участь у безпосередніх зустрічах з представниками політичних партій і рухів, науковцями і представниками влади. Система політичних клубів в Україні, при належній її організації з боку науковців, творчої інтелігенції, здатна принести значну користь усьому нашому суспільству. Саме в цій соціальній верстві ми вбачаємо ту рушійну силу в структурі громадянського суспільства, яка здатна надати новий раціональний імпульс трансформаційним процесам в Україні.

Інтелігенція — це не тільки спільнота людей, що професійно займається інтелектуальною працею, створює духовні цінності, але і по своєму сутнісному призначенню повинна бути втіленням високої моральності, професіоналізму, гуманізму, демократизму. Тому, займаючи особливе місце в суспільстві, інтелігенція покликана бути як ініціатором і розробником соціального проекту національної угоди з базових суспільних цінностей в Україні та проектів трансформації суспільства, так і безпосереднім учасником реалізації цих проектів через політичні партії, рухи, клуби та інші організаційні форми політичної активності, надаючи цьому процесу ефективність, відповідний інтелектуальний, професійний і моральний зміст.

Література

1. Конституція України. — Харків: Одиссей, 2008.
2. Лібералізм: Антологія. — К.: Смолоскип, 2002.
3. Примуш М. В. Політичні партії: історія та теорія. — К.: Видавничий дім «Професіонал», 2008.

А. Ф. Аблов

канд. филос. наук, доцент кафедры социальных теорий
Инновационного института последипломного образования
ОНУ имени И. И. Мечникова
к.15, 24/26, Французский бульвар, 65058, м. Одеса, Украина

**НЕКОТОРЫЕ ПОЛИТИКО-ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ
ТРАНСФОРМАЦИИ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА
В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ**

Резюме

В статье рассматривается роль политико-идеологических факторов и, в частности, основополагающих ценностей политической идеологии либерализма, на трансформационные процессы в современном украинском обществе. Автор исходит из тезиса об основной роли прав и свобод человека во всей совокупности трансформационных преобразований украинского общества и необходимости политико-правовой реформы, обеспечивающей повышение эффективности системы государственной власти через качественные изменения в системе субъектов украинской политики, политических партий и структур гражданского общества.

Ключевые слова: трансформация украинского общества, политические идеологии, либерализм, ценности, права и свободы человека, политические партии, гражданское общество.

A. F. Ablov

assistant professor of social theories
Innovitsiynoho Institute of Postgraduate Education
ONU Named after Mechnikov
r. 15, 24/26, French blv., 65058, Odessa, Ukraine

**SOME POLITICAL AND IDEOLOGICAL PROBLEMS
OF TRANSFORMATION OF UKRAINIAN SOCIETY IN MODERN
CONDITIONS**

Summary

The article examines the role of political and ideological factors, and in particular the fundamental values of political ideology of liberalism, the transformation processes in the Ukrainian society. The author proceeds from the thesis of the fundamental role of rights and freedoms in the entire set of transformational change in Ukrainian society and the need for political and legal reforms that would ensure efficiency of government through qualitative changes in the subjects of Ukrainian politics, political parties and civil society structures.

Key words: transformation of Ukrainian society, political ideology, liberalism, values, human rights and freedoms, political parties, civil society.